

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

ІВАНИЦЬКА Світлана Григорівна
доктор історичних наук, доцент,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна
академія, педагогічний фаховий коледж (м. Запоріжжя)

«Зброя часу»: Сергій Єфремов і шлях української державності

Сергій Олександрович Єфремов (6 жовтня 1876, с. Пальчик Звенигородського повіту Київської губ. – 31 березня 1939, Ярославль) – літературознавець, критик, громадсько-політичний діяч, журналіст, інтелектуальна спадщина якого в останні роки все більше привертає увагу мислячих і небайдужих громадян нашої держави [1; 2]. В 1917–1920 рр. він – один із лідерів і ідеологів Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ), співредактор і «золоте перо» впливової газети «Нова Рада», один із провідних діячів Української Центральної Ради (УЦР). Ставлення С. Єфремова до російської демократії, монархістів-чорносотенців, більшовиків й білогвардійців та численних «співчуваючих» тим або іншим, його рефлексії щодо національного питання взагалі, оцінки стану російсько-українських відносин та міркування щодо перспектив їх розвитку мають зацікавити сучасного читача.

С. Єфремов був патріотом, людиною пристрасною й водночас справедливою, спостережливою й обачною, налаштованою переважно скептично до влади. Проблема українсько-російських відносин проходить червоною ниткою через майже всі праці журналіста. Російський

більшовизм і один з його найхарактерніших проявів – імперський експансіонізм – справедливо оцінювався С. Єфремовим як найбільша небезпека для України, і в цьому наставленні він, на жаль, виявився цілком правим.

У перші дні Лютневої революції 1917 р. Єфремов як авторитетний український діяч був обраний до Київської Ради об'єднаних громадських організацій. У квітні 1917 очолив «Союз українських автономістів-федералістів», у червні став головою Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ) — спадкоємиці УДРП. Як лідер УПСФ, яка увійшла до складу Центральної Ради, уважав, що в своїй діяльності партія повинна орієнтуватися на селянство, як основу української нації; ставити перед собою національно-демократичні цілі — задоволення потреб особистості, народу й нації; партія мала змінити назву, оскільки старий зміст поняття «радикал-демократизм» втрачений і не відображає «соціалістичного характеру партії, сполученого з федеративними устремліннями»; нова ж назва («соціал-федералістична», «трудова» або «народницька») зробить партію популярнішою серед широких народних мас. За свідченням соратників, Єфремов був «дійсним центром партії». На Всеукраїнському національному конгресі (5-7 квітня 1917 р.) обраний заступником голови Центральної Ради, згодом увійшов до її виконавчого комітету — Малої ради. У червні 1917 р. Єфремов отримав посаду секретаря з міжнародних справ у Генеральному секретаріаті; брав участь у делегації Центральної ради до Петрограду на переговорах з Тимчасовим урядом із питання надання Україні національно-територіальної автономії. При всьому

своєму скептицизмі й несхильності переоцінювати демократизм Тимчасового уряду Єфремов психологічно не був готовий до радикальних кроків. Доволі показовою була його поведінка під час обговорення й прийняття Першого Універсалу Центральної Ради. Людина слова й діла, він вкрай відповідально й обережно підходив до різних виступів, кроків, обіцянок, декларацій, які дедалі енергійніше почала робити УЦР, намагаючись з громадської інституції перетворитися на публічну владу. Така його настанова виявилася передусім у реакції на цей епохальний документ. М. Грушевський у споминах свідчив, що написаний соціал-демократом В. Винниченком перший варіант тексту здавався Єфремову надто різким, авантюристичним. Він рішуче запротестував, і В. Винниченко погодився на згладжування гострих кутів (Грушевський М. Спомини. *Київ. 1989. № 9. С. 144–145*). Схвалений 10 червня на засіданні Комітету Центральної Ради остаточний текст Універсалу був зачитаний на II Всеукраїнському військовому з'їзді. Надзвичайно позитивно Єфремов оцінив Другий Універсал Центральної Ради. Цей акт, на його думку, відкривав «нову сторінку в новітній історії України», бо від сього часу Центральна Рада, поповнена заступниками од національних меншостей, робиться вже «краєвим органом влади державної, а не тільки, як було досі, національним органом морального впливу» (Єфремов С. Друга революція. *Єфремов С. Публіцистика революційної доби (1917–1920 рр.). Т. 1. С. 187–188*). Через декілька днів після Жовтневих подій 1917 року у Петрограді, які призвели до падіння Тимчасового уряду, Центральна Рада проголосила Третім

Універсалом про створення Української Народної Республіки (УНР). Єфремов назвав його «документом, напевне, ваги історичної», який юридично визначив шлях утворення УНР, «новий акт Центральної Ради справді має історичний характер, як поворотний пункт в найновішій історії України» (Єфремов С. III Універсал. *Єфремов С. Публіцистика революційної доби (1917–1920 рр.). Т. 1. С. 341*). Сприйняття Єфремовим Четвертого Універсалу було неприхильним — він вважав, що все потрібне вже було сказано в Третньому Універсалі, який недвозначно визначав «незалежність і волю Української Народної Республіки», а новий Універсал поривав, хоча й не зовсім, «нитку федеративного розвитку», був поступкою самостійницьким течіям, містив «уклони в большевицький бік», які можуть збільшувати анархію. Позитиви Єфремов вбачав лише у тому, що майбутній Українській Установчій Раді надавалося остаточне право «рішити про федеративний зв'язок з народними республіками бувшої російської держави» (Єфремов С. IV-й Універсал. *Єфремов С. Публіцистика революційної доби (1917–1920 рр.). Т. 1. С. 434–435*).

Єфремов майже щоденно виступав зі статтями на політичні теми в газеті «Нова Рада», яка набула великої популярності у перші місяці революції. Представник молодшої генерації в УПСФ, у подальшому — багаторічний репрезентант УНР в екзилі, Олександр Шульгин через сорок років написав у серії нарисів «Головні постаті нашого державного будівництва у 1917 р.»: «Не можу не згадати зовсім виключної постаті Сергія Олександровича Єфремова, що був моїм політичним

патроном і великим другом, до якого я мав і маю незмірний пієтет. Не дивлячись на свою скромність, не дивлячись на те, що він не був добрим промовцем (а в ті часи уміння говорити відогравало колосальну роль), він був часто дорадником в найважливіших справах і з ним не могли не рахуватися ні Винниченко, ні навіть Грушевський. Його зовнішня сила, це було перо, яким він так блискуче володів, та газета “Нова Рада”, що у 1917 р. відогравала величезну роль. А його внутрішня сила – це моральна бездоганність і глибокий, але критичний патріотизм». Микола Ковалевський, один із лідерів Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), у мемуарах називає Єфремова одним із найвидатніших українських діячів того часу, ставлячи поряд із М. Грушевським та В. Винниченком.

Щодо еволюції політичних поглядів, то Єфремов був діячем народницького світосприйняття й федералістського спрямування, та вже з кінця XIX ст. став «самостійником», хоча вважав це справою нездійсненою в часах тоді ще кволого новітнього українського суспільства. У процесі революції 1917—1921 рр. остаточно прийшов до розуміння необхідності державної незалежності України. Наголошував на значенні праці у царині культурного життя, на потребі української книги в добу державотворчої роботи. В 1918 р. модернізував програму УПСР, зазначивши, що федералізм нині розуміється як всеєвропейська спілка, в якій Україна є самостійною державою.

У 1918 р., після першого перебування більшовицької влади в Києві, Єфремов випустив збірку статей «Під

обухом». В статті «Підрахунки» писав: що «тепер по большевицькому експерименті збудувати “соціалістичну державу в серці України” наше становище знов повернуло на краще. Ніякою агітацією ми не змогли б того вдіяти, що вдіяли самі оті Муравйови та Боші, Коцюбинські та Мартинови, Крейцберги та Чудновські. Кияне і вся Україна дістали “предметній урок” по большевізму і та різниця між українською властю й бандою диких розбишак і грабіжників, якої ми не могли втолкувати, тепер кожному видна, бо вбито її буквально таки “палочними доказами”. І нам тільки лишається використати се становище і всім гріхам буде гріх, коли ми його не використаємо». Робив висновок, що відновлення нормального життя треба «починати треба з організації міцної та авторитетної власті, з установа твёрдого ладу й послуху перед законом...» Єфремовська формула кардинальних змін на краще була такою: «Револуція тільки тоді буває осяяна ореолом благодетства і визвольництва, коли вона справді визвольну мету має і йде до неї правдивими шляхами, без насильства, гнету та анархії» (Єфремов С. Підрахунки. *Єфремов С. Публіцистика революційної доби. Т. 1. С. 490–496*).

1. Іваницька С. Г. Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільних трансформацій: історико-біографічні аспекти (кінець ХІХ ст. – 1920 рік): монографія. Херсон: Гельветика, 2018. 596 с.

2. Іваницька С. Г., Демченко Т. П. Сергій Єфремов: «Це життя було одним суцільним подвигом неустанної праці» / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ: Парламентське вид-во, 2020. (Політичні портрети). 568 с.